

NAQSHI RUSTAMDAGI SHOH NEKROPOLINING QURILISH TARIXI

Ashirova Noila Xasan qizi

CHDPU Tarix yo'nalishi 3-bosqish talabasi

ANNOTATSIYA

Nekropol Eronda joylashgan tarixiy joy bo'lib, unda bir qancha qadimgi fors shohlari, jumladan Buyuk Doro va Kserks I qabrlari joylashgan. Ushbu tarixiy ob'ekt Ahamoniylar davlatining tarixi va ahamiyati, shuningdek, uning hozirgi holati haqida ma'lumot beradi. Mazkur maqola Naqshi Rustamdagi Shoh Nekropoli haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Ahamoniylar, Naqshi Rostam, shoh Nekropoli, qabrtoshlar, sivilizatsiya, Zardusht, o'ymakorlik

АННОТАЦИЯ

Некрополь — это историческое место в Иране, в котором находятся гробницы нескольких древних персидских царей, в том числе Дария Великого и Ксеркса I. Этот исторический сайт предоставляет информацию об истории и важности государства Ахеменидов, а также о его нынешнем состоянии. В этой статье представлена информация о некрополе Шах в Накши Рустам.

Ключевые слова: Ахемениды, Накши Рустам, Шахский некрополь, надгробия, цивилизация, Заратустра, резьба.

ANNOTATION

A necropolis is a historical site in Iran that contains the tombs of several ancient Persian kings, including Darius the Great and Xerxes I. This historical site provides information about the history and importance of the Achaemenid state, as well as its current state. This article provides information about Shah Necropolis in Naqshi Rostam.

Key words: Achaemenids, Naqshi Rostam, Shah Necropolis, tombstones, civilization, Zarathustra, carving

KIRISH

Eron – qadimgi sivilizatsiya diyorlaridan biri. Bu yerda yashagan aholi mil. avv. III ming yillikda o‘z yozuviga va o‘ziga xos madaniyatiga ega bo‘lgan va bu jarayon asta-sekin doimiy rivojlanishda bo‘lgan. Eronda qadimdan paydo bo‘lgan otashparastlik va manixeylik dinlari Eron falsafasining rivojiga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Bu dinlarning xristian va islom dinlarining rivojiga ham ta‘sir ko‘rsatdi. Ko‘pgina qadimgi va ilk o‘rta asrlar adabiyotlari arab, siriya, arman tillariga tarjima qilinib, uyg‘onish davriga kelib G‘arb adabiyot yodgorliklari syujetini ham tashkil qilgan. Eronning janubiy-g‘arbiy sarhadlarida yashagan aholi elamiylar edi. Ular Hind, Buljiston aholisi bilan qavmqarindosh edilar. Zigars tog‘ining g‘arbiy chegaralarida, ya‘ni Eronning shimoliy-g‘arbida indoYevropaliklarga o‘xshamagan qabilalar yashardi, bundan tashqari u erlarda xurritlar, manei, lilibui qabilalari ham yashardi. Mil. avv. XII-XI asrlarga kelib, G‘arbiy Eron hududlari midiyaliklar va forslar qabilalari bilan birlashib ketadi.

ASOSIY QISM

Naqsh-i Rustamdagi shoh nekropol Miloddan avvalgi V asr. Ahamoniylar sulolasining qoyatosh nekropoli Persepolis saroy majmuasi yaqinida (shimoli-g‘arbda 5 km) joylashgan. Naqsh-i Rustamning qoya shoh maqbaralari Miloddan avvalgi V asrdagi Ahamoniylar davri Eron klassik san‘atining ajralmas qismidir. Susa va Persepolisdagi qurilish loyihalari singari, Nekropol kelajak uchun mo‘ljallangan - Naqsh-i Rustam Ahamoniylarning bir necha avlodlari uchun shoh qabriga aylandi¹.

Persepolis - Parse yoki Parse fars davlatining poytaxti Parsa uchun yunoncha nom (ya‘ni "Forlar shahri" ma‘nosini anglatadi). Persepolis 522-486 yillar oralig‘idagi Axmanidlar sulolasi hukmdori Doro hukmronligi davrida Fors imperiyasining hukmdori bo‘lgan. Shahar Axmanid Fors imperiyasining eng muhim shaharlaridan biri bo‘lib, uning xarobalari eng mashhur va eng ko‘p ko‘rilgan arxeologik joylar qatoriga kiradi. dunyo.

Naksh-i Rustamning tanlanishi bejiz emas edi. Qabrlar o‘ymakorligi uchun yaroqli bo‘lgan Xusayn-Kuhning baland qoyalari bilan bir qatorda bu joy Doro I uchun katta tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan – bu yerda Elam podsholigi davriga oid (miloddan avvalgi IX-VIII asrlar) qadimiy qoyatosh relefi bo‘lgan. davomiyligini "Buyuk podshoh" qattiq ta‘kidlagan. Naqsh-i Rustamda shoh Doro I, Kserks, Artaxshas I va

¹ <https://uz.eferrit.com/persepolis-eron-fors-imperiyasining-poytaxti/>

Doro II ning qoya qabrlari joylashgan. Artakserks II hukmronligidan boshlab, "Buyuk shohlar" to'g'ridan-to'g'ri Persepolis yaqinida dafn etiladi.

Ta'kidlash joizki, Naksh-i Rostam nekropoli to'laqonli majmua bo'lib, u qabrlarning o'zidan tashqari, minoraga o'xshash inshootni ("Zardusht Ka'basi" – "Zardusht kubigi") ham o'z ichiga oladi. . Shubhasiz, bu bino qirollik qabrlari bilan bir vaqtda qurilgan. Zardusht Ka'basi uch bosqichli asosda kvadrat shaklidagi binodir. Uning arxitekturasi Pasargad yaqinidagi ilk Ahamoniylar minorasi "Zendan-i Sulaymon" yechimini aks ettiradi. Asosiy farq Ka'baning ichki qismining kvadrat tartibida va tosh bloklarni qayta ishlashda keski foydalanishda yotadi². "Zardusht Ka'basi"ning sharqiy devorida saqlangan ruhoniylar Kartirning (III asr) sasoniy yozuvi diqqatga sazovordir, bu yerda minora nomi (KNRm: "diz-i nibist") o'rta fors tilidan tarjima qilinishi mumkin. "Muqaddas matnlar qal'asi" sifatida. Ehtimol, bu yozuv Ka'ba minorasining Ahamoniylar davridagi muqaddas matnlar, marosim ramzlari yoki qirol hokimiyatining tantanali atributlari ombori sifatidagi asl vazifasini ham aks ettirishi mumkin. Bizning fikrimizcha, aynan shu nuqtai nazar minoraning dizayn xususiyatlariga ham, uning tantanali va marosim maqsadiga ham eng mos keladi. Demak, "Zardusht Ka'basi" Naqsh-i Rostam nekropolining ajralmas qismi bo'lgan va, katta ehtimol bilan, unga sig'inish va zaruriy marosimlarni bajarish bilan bog'liqdir.

Naksh-i Rostam nekropolidagi birinchi qabr Doro I ning qoyatosh qabridir. Ko'rinib turibdiki, baland tosh qabr (shuningdek, Kir II ning tekin zinapoyali qabri) formatini tanlash zardushtiylar tomonidan tahqirlanishni taqiqlash bilan bog'liq bo'lgan Ahamoniylar shohlarining dafn marosimining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. o'liklarning jasadlari tomonidan asosiy elementlar (olov, suv, havo). Doro I maqbarasi Naqsh-i Rostamdagi shoh yozuvlari (Doro I qilmishlari tavsifi - DNa; uning avlodlariga vasiyat-xabar - DNb) bo'lgan yagona qabrdir. Epigrafik ma'lumotlar yo'q bo'lganda, qolgan uchta qabrning atributi o'zboshimchalik bilan amalga oshiriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, Doro I qabrining muvaffaqiyatli topilgan yechimi Ahamoniylarning barcha keyingi qoyalarga o'yilgan qabrlari uchun klassik namuna bo'lib, asl yodgorlikni deyarli o'zgarmagan holda takrorladi. Shuning uchun Doro qabri haqida batafsilroq to'xtalib, qolgan qoyatosh yodgorliklarini asl manbadan farqlar kontekstida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir³. Doro I qabri qoyaga 20 metr balandlikda o'yilgan. Ehtimol, qabr Suza va Persepolis saroy majmualari bilan bir vaqtda boshlangan, ya'ni. miloddan avvalgi 520-yildan keyin

² Stronach D. Op. cit. 1967. B. 283; Nylander C. Op. cit. 1966. B. 373; Shmidt EF Op. cit. 1970 yil. 5-10, 19-20.

³ Unutilgan imperiya: Qadimgi Fors dunyosi. 2005. B. 154-156.

Tashqarida qabrning jabhasi xoch shaklidagi chuqurchadir. Markazda qirol saroyining janubga yo'naltirilgan portali bilan portikosi joylashgan. Tishli ayvonning fermali tomi to'rtta ustunga tayanadi - ustunlar vallari "Pasargad tipidagi" torusli pog'onali poydevorlarni qo'llab-quvvatlaydi. Ular ikkita protome buqa shaklida zoomorf bosh harflar bilan to'ldiriladi. Shunisi e'tiborga loyiqli, qabrning jabhasi tarkibi Doroning Persepolisidagi "taxara"sining asosiy 8 (2x4) ustunli ayvoniga o'xshashlikni aniqlaydi. Shu munosabat bilan shuni ta'kidlash kerakki, Naqsh va Rustamdagi shoh qabrlarining jabhalari klassik Ahamoniylar saroylarida ustun va to'sinli inshootning etishmayotgan yog'och shiftlarini qayta tiklashning aksariyat qismi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Persepolis katta (455x300 metr, 900x1500 fut) inson qurilishi terasining yuqori qismida tartibsiz erlarda qurilgan. Teras, Shohzoz shahridan 50 kilometr (30 milya) shimoli-g'arbda joylashgan Kuh-Rahmat tog'i etagidagi Marvasht tekisligida, Buyuk Britaniyaning poytaxti Kirning janubidan 80 km (50 milya) janubda, Pasargada.

Teras tepasida Darius tomonidan qurilgan va uning o'g'li Xerxes va nabirasi Artaxerxes tomonidan bezatilgan Takht-e Jamshid ("Jamshid taxtasi") nomi bilan mashhur bo'lgan saroy yoki qal'a majmuasi bor. Kompleks tarkibida 6,700 m (22 fut) kenglikdagi ikki qavatli zinapoyalar, "Barcha xalqlar darvozasi" deb nomlangan pavilon, ustunli sundurma, "Talar-e Apadana" deb nomlangan tomoshabop zal va "Yuzta ustun" zali joylashgan.

Yuzta ustunlar zali (yoki Taxt zali) ehtimol buqa boshli poytaxtlarga ega bo'lgan va hali ham toshbo'ronli bezaklar bilan bezatilgan eshiklar bor. Persepolisidagi qurilish loyihalari Axamid davrida davom ettirildi, Doro, Xerxes va Artaxerxes I va IIIning yirik loyihalari bilan davom etdi⁴.

Qabr jabhasining yuqori qismida Persepolis saroylari bezaklaridan "taxt sahnalari" ikonografiyasini va Mesopotamiya an'analaridan "sajda qilish" kompozitsiyalarini o'zgartirgan relyef mavjud. Kompozitsiyaning yuqori qismida qirol Doro I taxtning uch bosqichli poydevorida, uning qarshisida olov qurbongohi tasvirlangan. Qirolning chap qo'li kamonni ushlab turadi, Behistun relyefidagi kabi, uning o'ng qo'li salomlash harakatida tasvirlangan. Doro uzun fors kiyimlarida kiyingan, bilakuzuklar bilakuzuklar bilan bezatilgan va boshida qirrali toj tasvirlangan. Ahuramazdaning qanotli quyosh diski shoh tepasida turibdi. Xudo Doroni duo qiladi va unga kuch ramzi sifatida hvarna uzukini beradi. Uning orqasida aylana shaklida yarim oy bo'lib, u Mitra xudosining ramziyligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shunisi e'tiborga loyiqli, Naqsh-i Rustamda Axuramazda qanotli diskining ikonografiyasi

⁴ <https://uz.eferrit.com/persepolis-eron-fors-imperiyasining-poytaxti/>

Behistundagi kabi Assur xudosining Susa va Persepolisidagi kabi misrlik namunalariga emas, balki to'g'ridan-to'g'ri Assuriya tasvirlariga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, Naqsh-i Rostamda Ahuramazda allaqachon Ahamoniylar tipidagi qirrali tojda shoxsiz, Ossuriya xudosining ikonografiyasi uchun an'anaviy atributlar sifatida tasvirlangan. Bu tafsilot Doro I mumtoz san'atida "Buyuk podshoh" va oliy xudo Axuramazda obrazini birlashtirishga aniq intilish mavjudligidan dalolat beradi.

Relyefning pastki qismida ikki pog'onali platforma joylashgan bo'lib, uni imperiyaning 30 ta xalqi vakillari qo'llarini ko'tarib, atlantisliklar qiyofasida qo'llab turadi. An'anaga ko'ra, platforma egalarining barcha figuralari juda ehtiyotkorlik bilan tasvirlangan: etnik xususiyatlar va turli xalqlarning liboslari tafsilotlari etkazilgan, ularning nomlari har bir raqam ustida mixxat yozuvlarida keltirilgan. Darhaqiqat, Doro qabrida Ahamoniylar imperiyasidagi dunyo tartibining ideal modelining yangi ikonografiyasi yaratilmoqda, bu qirol hokimiyati, rasmiy din va sub'ektlarga tegishli. Atlantika figuralari bilan tuzilgan ushbu kompozitsiya tom ma'noda "Buyuk podshoh" hokimiyatini va uning dinini tobe xalqlar tomonidan qo'llab-quvvatlash g'oyasini o'zida mujassam etgan. Qirol yozuvi matnining o'zi (DNA: 38 –47) to'g'ridan-to'g'ri relyef bilan bog'liqligi, Doro I ning mulki haqida so'ralganda, kompozitsiyaning pastki qismida taxtni egallab turgan xalqlar bilan bog'liqligi muhimdir. O'yilgan figuralar yuzasida saqlanib qolgan ko'k, jigarrang-qizil va yashil pigmentlarning izlari –tosh relyefining asl yorqin rangini ko'rsatadi. Tobe xalqlardan tashqari, "Buyuk podshoh" hokimiyati armiya va ma'muriy apparatga asoslanadi - ular rel'efda chap tomonda uchta skvayder va o'ngda fors zodagonlarining yonbosh figuralari bilan ifodalangan. Ko'p jihatdan, bu sahna yagona "fors dunyosi" kontseptsiyasiga asoslangan Ahamoniylar rasmiy uslubining mafkuraviy dasturining kvintessensiyasi, shuningdek, forslar va tobe xalqlar o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlik g'oyasidir. Shu munosabat bilan Doro I qabrining qoyatosh relefi rasmiy uslubdagi dasturiy asarga aylanib, Ahamoniylar podsholari qabrlari uchun klassik relyef kanoniga aylangani tabiiy⁵.

Qabrning ichki qismi fasadga parallel ravishda cho'zilgan vestibyuldan iborat. Keyin uchta ko'ndalang gumbazli kameralar bor edi. Ularning barchasi zinapoyada pol sathidan yuqorida joylashgan bo'lib, unda uchta dafn kistasi o'yilgan (jami 9 ta). Ular yog'och yoki metallardan yasalgan tobutlarni joylashtirish uchun inson bo'yidan kattaroq qilib, gable tosh qopqog'i bilan yopilgan. Aynan kistalarda shoh Doro va uning oilasining eng yaqin a'zolarining qoldiqlari dafn etilgan. Afsuski, Naqsh-i

⁵ Ahamoniylar gliptikalarida Naksh-i Rostamdan tashqari, shohga otash qurbongohi oldida sig'inish manzaralari keng tarqalgan: Nikulina N.M. Farmon. op. 1994. Ill. 423, 454.

Rustam qabrlari talon-taroj qilingani bois tobut va qabr buyumlari saqlanib qolmagan. Shunday qilib, Doro I maqbarasi mumtoz Ahamoniylar san'atining muhim yodgorligi bo'lib, u keyingi bir yarim asr davomida qirollik qabrini qurish tamoyillarini shakllantirgan⁶.

qolgan qoyatosh qabrlar faqat ichki makonida farqlanadi. "Kserks maqbarasi" Doro qabrining sharqida) anfilada konstruktsiyasi printsiptga ega bo'lgan eng ixcham interyerga ega - vestibul sezilarli darajada toraygan, markazda faqat uchta dafn cho'michlari bo'lgan bitta gumbazli kamera mavjud, yopiq. yarim silindrsimon qopqoqlar bilan. "Artakserks I va Doro II qabrlari" Doro I qabrining g'arbiy va janubi-g'arbiy tomonida) ichki makonning kamroq muntazam yechimi bilan ajralib turadi: notekis devorlarga ega, qo'pol o'yilgan vestibulalar diagonal ravishda joylashgan. yo'naltirilgan, ba'zan xavfli tarzda jabhaning devoriga yaqinlashadi. Ikkala qabrda uchta gumbazli xona, bitta dafn qutisi bor. Shubhasiz, Doro qabridan keyin Naksh-i Rustanning qoyatosh qabrlari ishlab chiqilgan fasad kompozitsiyasini nusxalash va ichki makonni aniq soddalashtirish, mahorat darajasining pasayishiga erishgan. Buning mumkin bo'lgan sabablari ustalar avlodining o'zgarishida ham, nusxa ko'chirish uchun klassik namunalarga ega bo'lgan chor buyurtmachisining nazoratining zaiflashishida ham yotadi. Persepolisdagi asosiy terastaning janubi-sharqiy burchagida joylashgan g'aroyib qiyofa, hazinachining nomi so'nggi paytlarda ko'plab arxeologik va tarixiy tekshiruvlar olib borgan: bu deyarli, albatta, Fors imperiyasining katta boyligini ushlab turgan bino edi. Iskandar Zulqarnayn mil. Avv. 330 yilda Aleksandr Misrga qarshi g'alayon yurishini moliyalash uchun 3 ming metrik tonna oltin, kumush va boshqa boyliklarni ishlatgan. Miloddan avvalgi 511-507-yillarda qurilgan Xazina, barcha to'rt tomonda ko'chalar va ko'chalar bilan o'ralgan. Xerxes shimoliy tomondan kirishni qayta tiklagan bo'lsa-da, asosiy kirish g'arb tomon edi. Uning oxirgi shakli - 130x78 metr (425x250 fut) bo'lgan 100 qavatli, zal, hovlilar va yo'laklar bilan jihozlangan bitta qavatli to'rtburchak bino.

XULOSA

Podsho saroyi kuz va qish vaqtlari Bobilda, yozda va bahorda Suzada, katta tantana bayramlarda Pasargada va Persopolda o'tkazilgan. Axmoniylarning ma'muriy tili arameylar tili bo'lib, xalqaro va davlat idorasi tili edi. poytaxt Suzadan butun mamlakat bo'ylab aramey tilidagi yozuv qo'llanilardi. Mahalliy o'lka va satrapliklarda davlat idorasidan olingan xatlar tarjima qilinardi. Satrapliklararo

⁶ Diodor Ahamoniylar qabrlarining ichki qismini bilar edi: Diod. Sic. XVII. 10.3.

aloqalar tizimi o'rnatilgandi. Yirik yo'l trassalarida bekatlar bo'lib, davlat tomonidan qo'riqlanardi. Masalan, Sarddan Suzagacha 2470 km masofani tashkil qilardi, but rassada 111 ta manzilgoh (stantsiya) bor edi. Transport otchoparlar xabarlarini zudlik bilan etkazardi. Bir kunda 300 km gacha yo'l bosish mumkin edi. Sarddan Suzagacha bir haftalik yo'l edi. Persopoldan topilgan mixxatlarning mazmuniga qaraganda, mil. avv. V va V asrlarda davlat pochtasini axmoniyalar tasarrufidagi o'lkalardan o'tib, ko'p hollarda Misrdan Hindistongacha qatnov yo'llari ishlab turardi. Bu ishlarni bajarish uchun katta guruh choparlar xizmat qilardi va ular davlat tasarrufidagi odamlar edi. Tezkor xabarlar uchun gulxan olovidan ham foydalanardi. Axmoniyalar hukmronligi davriga doir ko'pdan ko'p yozuv manbalar bizgacha etib kelgan. Ammo qadimgi vaqtlarda pochta xizmati faqat davlat manfaatlarini uchun xizmat qilardi. Rustamdagi shoh nekropoli — Fors imperiyasining muhim rahbarlarining qabrlari joylashgan qadimiy nekropol. Ushbu nekropol Persepolis yaqinida joylashgan bo'lib, qadimgi Fors sivilizatsiyasining muhim markazi Persepolis bilan chambarchas bog'liq. Agar siz Fors imperiyasining tarixi va madaniyati haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lishni istasangiz, Persepolisga tashrif buyurishingizni maslahat beraman. Persepolis Eronning Fors viloyatida joylashgan bo'lib, tashrifingizni Eron turizm va madaniy meros boshqarmasi bilan bog'lanish orqali rejalashtirishingiz mumkin. Ahamoniylar davrining eng muhim yutuqlaridan biri san'atning rivojlanishi edi. Ayniqsa, Pasargard, Persepolis, Suza shaharlarida saroylarning yuksak san'at darajasida bezatilishi, yog'och o'ymakorligi, metall o'ymakorligi, har xil metall va tosh o'ymakorligi, medaltangalarni zarb qilish ancha rivoj topgan edi. Ko'p hollarda podsholarning bahaybat maxluqlar bilan qilgan janglari, harbiy mahoratlar, fantastik haykallar ko'p sohalarda uchraladi. Maqbaralarni bezash ishlari avjida bo'lgan. Bu sohalardagi san'atning rivojlanishi asosan mil. avv. VI-V asrlarga to'g'ri keladi. Ahamoniylar sulolasining san'atida Misr, Lidiya, Midiya, Urartu ustas-san'atkorlarining ta'siri sezilarli ko'rinadi. Ayniqsa, bu davrda yaratilgan tsilindr shaklidagi podsho muhrlari, turli yasan-tusan ashyolar diqqatga sazovordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirova L.B. "Jahon sivilizatsiyalar tarixi" Guliston-2015
2. A.Sh. Umarov. "Qadimgi Sharq mamlakatlari sivilizatsiyalari" Samarqand-2020.
3. Vergazov R. R. "Ahamoniylar Eron san'atida rasmiy uslub va imperiyaning shimoliy viloyatlari badiiy hayoti"// Rossiya – 2018

4. Vergazov R.R. Ahamoniylarning monumental rasmi. Go'zal manzaralarni rekonstruksiya qilish masalasiga // Moskva universiteti axborotnomasi. 8-seriya. Tarix. - 2017. - No 4. - S. 106-122
5. Umumiy arxitektura tarixi 12 jild. 2-jild. Qadimgi dunyo arxitekturasi (Gretsiya va Rim) / Ed. V.F. Markuzona, B.P. Mixaylova, I.S. Nikolaev, O.X. Xalpaxchyan, Yu.S. Yaralov. - M.: Stroyizdat, 1973. - 712 b.
6. Unutilgan imperiya: Qadimgi Fors dunyosi. 2005. B. 154-156.
7. Ahamoniylar gliptikalarida Naksh-i Rostamdan tashqari, shohga otash qurbongohi oldida sig'inish manzaralari keng tarqalgan: Nikulina N.M. Farmon. op. 1994. Ill. 423, 454.
8. Diodor Ahamoniylar qabrlarining ichki qismini bilar edi: Diod. Sic. XVII. 10.3.
9. Stronach D. Op. cit. 1967. B. 283; Nylander C. Op. cit. 1966. B. 373; Shmidt EF Op. cit. 1970 yil. 5-10, 19-20.
10. <https://uz.eferrit.com/persepolis-eron-fors-imperiyasining-poytaxti/>
11. www.ziyouz.com
12. www.arxiv.uz

